

HELENA KARCZEWSKA

DROGA DO WIARY W TRÓJCĘ ŚWIĘTĄ. DUCHOWA AUTOBIOGRAFIA HILAREGO Z POITIERS

Działalność i nauczanie świętego Hilarego z Poitiers stanowią inspirację i zachętę do badań nad jego życiem. Odegrał on dużą rolę w kształtowaniu się zachodniego chrześcijaństwa, do tej pory jednak pozostaje mało znany w Polsce. Na temat jego młodości wiemy niewiele. Hilary urodził się w Poitiers, w rodzinie zamożnej lecz nie chrześcijańskiej. Odebrał solidne studia. Nie znamy jednak czasu, miejsca oraz osoby, u której pobierał nauki. Chrzest Biskup z Poitiers przyjął w dojrzałym już wieku. Także w tym przypadku nie wiemy, jaka była data, miejsce oraz imię szafarza tego przełomowego wydarzenia w jego życiu.

Hilary jest nam znany przede wszystkim ze sporów ariańskich, którym poświęcił znaczną część swego życia i nauczania. Zapewne to właśnie jego antyariańska działalność była powodem wygnania w 356 roku, które trwało cztery lata. Ten okres dla Biskupa z Poitiers był czasem rozwoju duchowego i intelektualnego. Ponieważ cieszył się w tym czasie dość dużą swobodą, brał czynny udział w życiu tamtejszej wspólnoty chrześcijańskiej: uczestniczył w lokalnych synodach, zabierał na nich głos, prowadził działalność ekumeniczną. Studiował także w tym czasie teologię wschodnią oraz wschodni sposób interpretacji Pisma Świętego (prawdopodobnie poznał dzieła Orygenesusa i jego sposób egzegezy Pisma Świętego). Zachowywał jednocześnie jedność ze swoją diecezją, utrzymywał z nią stały kontakt. Po powrocie z wygnania kontynuował swą antyariańską działalność. Hilary często jest nazywany „Atanazym Zachodu”¹. Nie tylko dlatego, że poświęcił swoje życie obronie wiary ortodoksyjnej, lecz także połączył w swym nauczaniu tradycje Wschodu i Zachodu².

¹ Atanazy, żyjący w IV w. biskup Aleksandrii w Egipcie, podobnie jak Hilary jako niezłomny zwolennik nicejskiego wyznania wiary w bóstwo Syna Bożego prowadził intensywną działalność antyariańską.

² Por. E. Stanula, *Czynniki kształtujące sens biblijny w ujęciu św. Hilarego z Poitiers*, Warszawa 1984, *Studia Antiquitatis Christianae*, t. 4, s. 7-8.

Działalność literacką Hilarego można podzielić na trzy okresy. Pierwszy okres to czas przed rokiem 356, a więc przed wygnaniem. Powstaje wtedy *Komentarz do Ewangelii według św. Mateusza*. Drugi okres (356-359) przypada na czas wygnania. Zostały napisane wówczas: *O Trójcy Świętej*, *O synodach* oraz zbiór pism Hilarego (które przetrwały jedynie we fragmentach) wydany pod tytułem *Fragmenty historyczne. Traktaty na temat Psalmów* i *Traktat o tajemnicach* są utworami trzeciego okresu, powstałymi już po powrocie Hilarego z wygnania (360-367)³.

W niniejszej pracy pragnę skupić się jedynie na dziele *O Trójcy Świętej*, na początku którego Hilary umieszcza swoją duchową autobiografię. Przybliżyła nam on swoją drogę do wiary w jedynego Boga. Wyznanie Biskupa z Poitiers wpisuje się w jego działalność antyariańską. Stanowi w pewnym sensie apologię Trójcy Świętej. Jest także pięknym wyznaniem wiary i miłości do Stworzyciela. Warto przypatrzeć się, jak Biskup z Poitiers pisze o swej drodze do wiary.

Rozważania o Trójcy Świętej Hilary rozpoczyna świadectwem o swych poszukiwaniach sensu życia, który, jak twierdził, można odnaleźć jedynie w Bogu. Owo świadectwo ma ośmielić do gorliwej i cierplivej analizy Pisma Świętego tych, którzy jeszcze poszukują. Motywuje jednocześnie do nawrócenia wszystkich niewierzących w Trójcę Świętą, odrzucających bóstwo Jezusa Chrystusa i istnienie Ducha Świętego. Biskup z Poitiers pokazuje na przykładzie własnego życia, że doświadczył osobiście tych treści, o których zamierza pisać w swym dziele. Umieszczenie opisu drogi duchowej nie jest tylko ukazaniem świadectwa, że doświadczył w swym życiu Żywego Boga. Jest także przemyślanym środkiem, zabiegiem, który ma zachęcić czytelnika do podjęcia wraz z nim rozważań na temat Trójcy Świętej.

Pierwszy rozdział dzieła Biskupa z Poitiers ma charakter bardzo osobisty. Jest on zapisem drogi do wiary w Boga, duchową autobiografią. Hilary wyróżnia się szczególną dociekliwością, szczerością i wytrwałością w duchowych poszukiwaniach. Dążenia do poznania istoty Boga doprowadziły go do wiary i umiłowania Stwórcy. Opis drogi do wiary, rozpoczynający pierwszą księgę dzieła *O Trójcy Świętej*, ukazuje czytelnikowi, że tylko wiara w Boga, w Trójcy jedynego, może zapewnić szczęśliwe życie wypełnione pokojem.

1. POCZĄTEK DROGI

Hilary wspomina, że jego droga do wiary rozpoczęła się od postawienia pytania o właściwy i religijny sens życia ludzkiego⁴. Pragnął on poznać motyw czy też ideał, dla którego inni ludzie żyją, by dzięki temu odnaleźć swoje miejsce

³ Por. tamże, s. 8- 15.

⁴ Por. Święty Hilary z Poitiers, *O Trójcy Świętej*, I 1, tłum. E. Stanula, Warszawa 2005, s. 59, Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, t. 64.

i rolę w świecie. Biskup z Poitiers już na samym początku dzieła *O Trójcy Świętej* podkreśla, że istnieje „w powszechnej opinii wiele ideałów, według których życie pojmuje się jako użyteczne i powabne”⁵. Wszystkie jednak składają się na jeden i ten sam cel: „nic nie robić, a być bardzo bogatym”⁶. Jednakże, jak zauważa, takie życie podobne jest do życia zwierząt. Ludzie, których celem jest taki sposób życia, mają niewielkie wymagania i pragnienia, dążą do osiągnięcia szczęścia bez jakiegokolwiek trudu.

Hilary pisze dalej, że istnieją także tacy ludzie, którzy za cel życia stawiają sobie czynienie wielkich dzieł, by poprzez to zapewnić sobie szacunek innych i pamięć przyszlých pokoleń. Biskup z Poitiers nie godzi się także na ten ideał. Jakkolwiek jest on wzniosły i piękny, nie jest w stanie dać mu pewności, że jego życie nie skończy się wraz ze śmiercią. Hilary bał się, że z jednej strony będzie doświadczał słodyczy życia, z drugiej zaś nieustannie będzie nękany lękiem przed śmiercią, pustką i unicestwieniem⁷. Skoro zatem życie kończy się tylko śmiercią, to – według Hilarego – każdy czyn, choćby największy, trud i wysiłek są bezwartościowe.

Biskup z Poitiers zatem na początku swej drogi do wiary w Boga stawia sobie pytanie o sens życia i o sytuację człowieka po śmierci. Pytanie to stanowi największy problem w rozważaniach nie tylko dla Hilarego, ale i każdego z nas.

2. ISTOTA BOGA

Biskup z Poitiers w swym opisie drogi do poznania Boga wypowiada się z niezwykłą żarliwością i szczerością: „Opanowało mnie zatem wielkie pragnienie poznania i zrozumienia Boga”⁸. Swoje poszukiwania Hilary oparł na analizie różnych religii i systemów filozoficznych. Spotkał się z wieloma ludźmi, którzy uważali, że nie istnieje żaden Bóg, a ludzie oddają cześć jedynie naturze. Wszystko zaś, co spotyka ich w życiu jest wynikiem przypadku. Inni natomiast uważali, że Bóg istnieje, ale nie interesuje się swym stworzeniem i jego sprawami. Hilary wskazuje w końcu na ludzi, którzy czczą bogów podobnych do ludzi, umieszczając „Pana wszechświata w ciasnocie metalu, kamienia czy drewna”⁹. Jako osoba odznaczająca się dociekliwym umysłem, Biskup z Poitiers nie mógł się pogodzić z tym, że Bóg-Stwórca nie interesuje się swym dziełem-stworzeniem. Będąc pod wpływem filozofii greckiej nie zgadzał się także na uznanie poglądu, że Bóg ma początek i koniec. Doszedł do wniosku, że Bóg musi być istotą wieczną, która jest jedna i niezmienna. Istota bowiem doskonała nie potrzebuje nikogo lepszego

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Por. tamże, I 2, s. 60.

⁸ Tamże, I 3, s. 60.

⁹ Tamże, I 4, s. 60.

ani gorszego od siebie. „Toteż – pisze Hilary – wszechmocnym i wiecznym może być tylko jeden; we wszechmocy bowiem nie istnieje silniejszy lub słabszy; a w wieczności nie ma późniejszy lub wcześniejszy. W Bogu zaś należy czcić nie co innego, jak tylko jego wieczność i jego wszechmoc”¹⁰.

3. „JAM JEST, KTÓRY JEST”

Przełomem w poszukiwaniach Biskupa z Poitiers było przeczytanie „ksiąg, o których religia żydowska twierdziła, że napisali je Mojżesz i Prorocy”¹¹. Dzięki lekturze tekstu z Księgi Wyjścia: „Jam jest, którym jest”¹² oraz „Tak powiesz synom Izraela: Posłał mnie do was ten, który jest”¹³, Hilary poznał definicję Boga. W swym dziele ukazuje on z niezwykłą ekspresją własne odkrycie: „Zostałem wprost oczarowany ścisłością definicji Boga, która w języku zrozumiałym dla człowieka ujmuje poznanie niepojętej natury Bożej”¹⁴. Istotą Boga zatem jest to, że JEST. Oznacza to, że Bóg nie ma początku ani końca. Istotę Boga określa wieczność, „dlatego – pisze Hilary – by upewnić się o Jego niezmiennej wieczności, wystarczyło tylko oświadczyć, że jest”¹⁵.

Odkrycie to nie tylko potwierdziło jego założenie, że Bóg jest istotą bez początku i końca, ale dało odpowiedź na pytania stawiane na początku drogi. Biskup z Poitiers odkrywa, że Bóg opiekuje się swym stworzeniem, dba o jego życie. Nie ograniczył się On tylko do stworzenia człowieka, ale wytyczył mu konkretny cel i wyznaczył rolę w świecie. Bóg przenika świat, człowieka i jego istnienie. „Jest we wszystkich źródłach stworzeń, wewnątrz i na zewnątrz, jest ponad nimi i w nich, wszystko otacza i wszystko przenika”¹⁶, a także „nie ma miejsca bez Boga i nie ma miejsca, które by nie było w Bogu. Bóg jest w niebie, jest w podziemiach, jest poza morzami. Jest wewnątrz, jest na zewnątrz. On wszystko ma i wszystko ma Jego. Ten sam jest i w jednym jakimś stworzeniu i jest we wszystkich”¹⁷.

Wszechobecność Boga zachwyca serce Hilarego, o czym też pisze w swym dziele. Bóg wszystko wypełnia swoją istotą i nie ma miejsca, gdzie by Go nie było. Biskup z Poitiers, dokonując ważnego odkrycia o istocie Boga, stwierdza jednocześnie, że Bóg przekracza wszelkie możliwości poznawcze istoty ludzkiej. Człowiek nie jest w stanie ogarnąć swym umysłem wielkości i nieograniczoności Stwórcy. Bóg może dać się poznawać istocie ludzkiej, mimo to człowiek nigdy

¹⁰ Tamże, I 4, s. 61.

¹¹ Tamże, I 5, s. 61.

¹² Wj 3, 14.

¹³ Tamże.

¹⁴ *O Trójcy Świętej*, I 5, s. 61

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, I 6, s. 62.

¹⁷ Tamże.

nie będzie w stanie zrozumieć nieskończoności i wieczności Boga. Hilary wyznaje: „Przekonałem się, że nie ma innej godnej Boga postawy, jak wyznać, że On do tego stopnia przekracza możliwości poznawcze człowieka, że na ile umysł ludzki mógłby dotrzeć choćby do jakiejś miary domniemanego poglądu o Jego nieskończoności, na tyle nieskończoność bezkresnej wieczności Jego natury przewyższa całą nieokreśloną pojętność badającego”¹⁸.

Biskup z Poitiers nie poprzestaje na tych odkryciach. Pragnie on bardzo poznać Boga, zrozumieć, na ile pozwolą własne możliwości, Jego istotę. Dochodzi do wniosku, że wszystko to, co stworzył Bóg, w jakiś sposób odzwierciedla Jego Osobę. Skoro zatem piękne jest niebo, ziemia, rośliny i zwierzęta, to i sam Stwórca tych rzeczy musi stanowić Piękno samo w sobie. „Wprawdzie – stwierdza Hilary – rozum nie ma odpowiedniego pojęcia odwiecznej piękności, to jednak, czy piękno to nie pozostawia swego piętna w rozumie, który o nim myśli?”¹⁹. Biskup z Poitiers, nie mogąc ogarnąć w pełni natury Boga, kontempluje i rozważa o Jego pięknie.

Tu jednak nie kończy się droga do wiary Hilarego. Dokonuje on pewnego odkrycia, które jest kolejnym punktem zwrotnym w jego duchowej drodze. Wskazuje, że rozum nie jest już głównym ośrodkiem poznawczym Boga, takim bowiem jest wiara. To wiara jest istotnym czynnikiem poznawczym, który korzysta z pomocy rozumu. Hilary wyznaje więc: „nie mogę zrozumieć, ale mogę uwierzyć, kim On jest, zwłaszcza, że wiara wykorzystuje rozum (...)”²⁰. Biskup z Poitiers przekracza zatem bariery, które stawia mu ograniczony umysł i podąża drogą wiary.

4. SYN BOŻY

Dokonane odkrycia nie uspokoiły jednak obaw Biskupa, nękających jego serce. Wciąż myślał, że dusza w chwili śmierci „wraz z ciałem, w którym mieszka, przestanie istnieć”²¹. Hilary przeczuwał, że Bóg nie po to stworzył człowieka, by zaraz go uśmiercić²². Poza tym nie byłoby możliwe, aby Stwórca, umożliwiając człowiekowi udział w rozumnej naturze, nie zezwalał mu na udział w dobrach wiecznych. Biskup z Poitiers przedstawia swoje rozterki w następujący sposób: „Z jednej strony pobożna wiara w Boga podtrzymywała we mnie niezłomne przekonanie o istnieniu życia pozagrobowego; z drugiej strony martwiłem się o przyszłość mojej duszy (...)”²³.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, I 7, s. 62-63.

²⁰ Tamże, I 8, s. 63.

²¹ Tamże, I 10, s. 63.

²² Por. tamże, I 9, s. 63.

²³ Tamże, I 10, s. 63.

W tym stanie niepewności i rozbitcia Hilary sięga po Prolog Ewangelii św. Jana Apostoła. Lektura fragmentu J 1,1- 14 odmienia życie Biskupa. Dobra Nowina, zawarta w Nowym Testamencie, przyniesiona w osobie Jezusa Chrystusa, rozwiąza wszelkie niepokoje i lęki. Hilary tak o tym pisze w swoim dziele: „Przekroczyłem granice naturalnego poznania, i od Boga dowiedziałem się o Bogu więcej niż to sobie wyobrażałem. Bo oto dowiedziałem się, że mój Stwórca jest Bogiem z Boga. Usłyszałem, że Słowo jest Bogiem i że jest Ono u Boga od samego początku. Zrozumiałem, że jest ono światłością będącą na świecie, a przez świat nierozpoznaną. Przychodzi także do swoich, a przez swoich nie został przyjęty. Poznałem, że ci, którzy Go przyjmują, w nagrodę za swą wiarę, stają się synami Bożymi. Ludzie ci narodzili się nie z naturalnego pożycia, nie z poczęcia krwi, nie z żądz ciała, lecz z Boga. Wreszcie poznałem, że Słowo ciałem się stało i zamieszkało wśród nas i że ukazała się chwała Jego, która, jako jedynego Syna Ojca, jest doskonałą razem z łaską i prawdą”²⁴. Hilary, wcześniej przeżywający lęk, teraz doznaje ukojenia. Nabrał pewności, że Bóg troszczy się o człowieka. Posłał On swego Syna, który jest prawdziwym Bogiem, by dać życie człowiekowi. Jezus Chrystus zaś, poprzez swoje wcielenie, dokonał usynowienia istot ludzkich. Dzięki temu człowiek nie jest już zdany tylko na siebie. Według Hilarego, Bóg sam dał dowód, że nie tylko troszczy się o swoje stworzenie, lecz także je miłuje ponad wszystko. Słowo Boże, będąc w ciele na ziemi, umierając na krzyżu i zmartwychwstając, daje ludziom zapewnienie o nieśmiertelności.

Biskup z Poitiers ten etap swojej drogi nazywa nowymi narodzinami²⁵. Mogły się one odbyć jedynie dzięki wierze, poprzez którą został wezwany przez Boga do pełni poznania²⁶. Odtąd Hilary jest już pewien, że po śmierci nie przestanie istnieć. „Poznałem, że Stwórca mój i Ojciec troszczy się o mnie. Uznałem, że Ten, który mnie z nicości powołał do istnienia, nie unicestwi mnie”²⁷. Podkreśla, że Jezus Chrystus poniósł śmierć na krzyżu, by śmiertelnego człowieka pociągnąć do życia wiecznego. „W chrzcie świętym umieramy i jesteśmy pogrzebani razem z Chrystusem po to, abyśmy powrócili do życia wiecznego. Jak odrodzenie jest śmiercią tego życia, tak umierając grzechom, odradzamy się do nieśmiertelności, ponieważ Ten nieśmiertelny poniósł za nas śmierć po to, aby w sobie nas wzbudzić ze śmierci do nieśmiertelności”²⁸.

Biskup z Poitiers przekonany jest, że istotnym elementem w nowym życiu – życiu duchowym – jest wiara. Silna wiara jest w stanie odrzucić wszelkie błędnowierstwo, wszystko co sprzeciwia się woli Bożej. Ponieważ człowiek ma udział w Boskiej naturze nie musi już postępować zgodnie z przepisami Prawa,

²⁴ Tamże, I 10, s. 64.

²⁵ Por. tamże, I 12, s. 65.

²⁶ Por. tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże, I 13, s. 66.

które ograniczały go i zniewalały ogromem nakazów i zakazów. Wiara w Syna Bożego daje istocie ludzkiej wolność.

* * *

Hilary dzięki gorliwym poszukiwaniom odnalazł tę właściwą drogę wiary. Jest to wiara w Boga, który zbawił człowieka i dał mu życie wieczne. Szczegółowa analiza Pisma Świętego oraz systemów filozoficznych doprowadziła Biskupa z Poitiers do doświadczenia Żywego Boga. Odnajdując Boga, odnajduje sens swego życia. Nie boi się już śmierci, jest ona bowiem drogą do życia wiecznego. Hilary odkrywa także swoje powołanie do głoszenia Dobrej Nowiny: jego główną troską stało się zbawienie innych. Odnalazł on motywację do działania, gdyż wszystko w życiu człowieka ma – według Hilarego – swoje znaczenie. W pełni oddając się służbie Bogu, Biskup z Poitiers odzyskuje upragniony spokój serca. Swoją duchową autobiografię Hilary kończy w następujący sposób: „Z radością odpocząłem uspokojony świadomością pewności i nadzieją na przyszłość. Nie bałem się już śmierci. Owszem, uważałem ją za drogę do wieczności. Życia zaś ziemskiego nie oceniałem już jako czegoś uciążliwego i przykrego, lecz sądziłem, że jest ono dla mnie tym, czym dla dzieci nauka alfabetu, czym dla chorych lekarstwo, czym dla rozbitków pływanie, czym dla młodzieńców studia, czym dla przyszłych dowódców ćwiczenia wojskowe. Znoszenie tego wszystkiego, co nas w życiu spotyka, prowadzi do zdobycia nagrody szczęśliwej wieczności”²⁹.

THE WAY INTO BELIEF IN THE HOLY TRINITY – THE SPIRITUAL AUTOBIOGRAPHY OF HILARY OF POITERS

Summary

Hilary in the first book of his work *About The Holy Trinity* sets his spiritual autobiography which is his way into believing in The Holy Trinity. The bishop from Poitiers starts his search of God from asking questions of the meaning and goal of life. Analyzing different philosophical systems and after words The Holy Bible, he comes to the conclusion that only God is able to feel the tormenting emptiness of the human heart. Hilary's confession of conversion encourages readers to start together with him the consideration about the Holy Trinity. He stresses that he himself went through everything that was concluded in the work. Hilary's Spiritual autobiography is also inseparable element of his activities against Arians and shows that only believing into the Holy Trinity a human can reach joy and peace.

Nota o Autorze: MGR HELENA KARCZEWSKA jest absolwentką studiów Historii Literatury Wczesnochrześcijańskiej w Instytucie Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Słowa kluczowe: patrologia, Hilary z Poitiers, wiara, Trójca Święta

²⁹ Tamże, I 14, s. 67.